

Islamic Law and Jurisprudence Studies
Vol 17, Consecutive Number 40, Autumn 2025
Issn: 2717-0330

Pages 73-106 (Research Article)

Received: June 26, 2023 **Revised** December 31, 2023 **Accepted:** January 09, 2024

Journal Homepage: <https://feqh.semnan.ac.ir>

This is an Open Access paper licensed under the Creative Commons License CC-BY 4.0 license.

journal of
Studies in Islamic Law & Jurisprudence

Semnan University

An Economic-Islamic Jurisprudential Research on Monetary Nature of Digital Coins

Ahmad. Mohammadi^{1*} - **Javad. Soltanifard²** - **Mohammad. Bayat³**

1: PhD Graduate, Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran (Correspondence Author): mohammadi.ahmad199112@gmail.com

2: Assistant Professor, Jurisprudence and Private Law, Shahid Motahari University, Tehran, Iran.

3: PhD student in Sociology of Economics and Development, Azad University, Research Sciences Branch, Tehran, Iran.

Abstract: Throughout the history of human exchanges, they have always been looking for the safest, easiest, fastest, and cheapest ways to make a deal; and for this very reason, they have been looking for more suitable replacements for the money that they are currently using. At the present, there are claims that the digital coins are going to replace the current currency; but this replacement will bring about challenges which may be contradictory with the goal of changing currency. This descriptive analytical research will investigate multiple definitions of currency and additionally it will address the three important challenges of Coin Finance, Coin Support, and Money Functions in Coins. The Islamic Jurisprudential studies prove that, firstly, being an asset is mentioned in the definition of money and digital coins also have value. Secondly, since money requires support, the limitation in the production of digital coins keeps their value over time, which along with other features such as being open source, being formdd nnbockkhii n pfffform, bnnng impossbb oohhnge hh ntt work nnone's favor without the consensus of other users, etc. can function as support. Third, the triple function of money, medium for exchange, store of value, and value measurement of money, in digital coins too is being reinforced day by day.

Keywords: Money, Value, Coin, Digital Coin, Cryptocurrency, digital currency.

- A. Mohammadi; J. Soltanifard; M. Bayat (2025), "An Economic-Islamic Jurisprudential Research on Monetary Nature of Digital Coins," *Semnan University: Islamic Law and Jurisprudence Studies*, 17(40), 73-106.

[Doi: 10.22075/feqh.2024.31067.3641](https://doi.org/10.22075/feqh.2024.31067.3641)

فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی

سال ۱۷- شماره ۴۰- پاییز ۱۴۰۴

صفحات ۱۰۶-۷۳ (مقاله پژوهشی)

تاریخ: وصول ۱۴۰۲/۰۴/۰۵ - بازنگری ۱۴۰۲/۱۰/۱۰ - پذیرش ۱۴۰۲/۱۰/۱۹

کاوشی فقهی-اقتصادی پیرامون ماهیت پولی کوبین‌ها

احمد محمدی^۱ / جواد سلطانی فرد^۲ / محمد بیات^۳

۱: دانش آموخته دکتری، فقه و مبانی حقوق اسلامی، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mohammadi.ahmad199112@gmail.com

۲: استادیار فقه و حقوق خصوصی، دانشگاه شهید مطهری (ره)، تهران، ایران.

۳: دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصاد و توسعه، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.

چکیده: تاریخچه مبادلات انسان نشان می‌دهد همواره وی به دنبال مبادله امن‌تر، آسان‌تر، سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر بوده است و به همین دلیل نیز درصدد جایگزینی پول‌های مناسب‌تر با پول‌های رایج زمان خویش برآمده است. در حال حاضر، ادعاهایی مبنی بر استفاده از کوبین‌ها به جای پول‌های رایج مطرح می‌شود، اما این جایگزینی چالش‌هایی دارد که ممکن است هدف انسان از تغییر پول را محقق ننماید. در پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی ضمن بررسی تعاریف متعدد پول، به سه چالش بسیار مهم «مالیت کوبین‌ها»، «پشتوانه کوبین‌ها» و «کارکردهای پول در کوبین‌ها» پرداخته شده است. بررسی‌های فقهی نشان می‌دهد که اولاً، مال بودن در تعریف پول لحاظ شده است و کوبین‌ها نیز مالیت دارند؛ ثانیاً، از آنجاکه پول نیاز به پشتوانه دارد، محدودیت تولید کوبین‌ها، موجب حفظ ارزش آنها در طول زمان شده که در کنار دیگر ویژگی‌ها مانند متن‌باز بودن، شکل‌گیری در پلتفرم بلاک‌چین، عدم امکان تغییر شبکه به نفع خود بدون اجماع سایر کاربران و ... می‌تواند به عنوان پشتوانه عمل نماید؛ ثالثاً، کارکردهای سه‌گانه پول یعنی وسیله مبادله، ذخیره ارزش و سنجش ارزش بودن پول نیز در کوبین‌ها روزبه‌روز در حال تقویت است.

کلیدواژه: پول، مالیت، کوبین، ارزهای رمزپایه، رمزارز، ارز دیجیتال.

- محمدی، احمد؛ سلطانی فرد، جواد؛ بیات، محمد (۱۴۰۴) «کاوشی فقهی-اقتصادی پیرامون ماهیت پولی

کوبین‌ها». دانشگاه سمنان: مطالعات فقه و حقوق اسلامی دانشگاه سمنان. ۱۷ (۴۰). ۷۳-۱۰۶.

[Doi: 10.22075/feqh.2024.31067.3641](https://doi.org/10.22075/feqh.2024.31067.3641)

بیان مسأله

گذر زمان و پیشرفت زندگی انسان و پیچیده‌تر شدن معادلات اجتماعی و اقتصادی، انسان‌ها را برای پیدا کردن راهی امن‌تر، آسان‌تر، سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر، ناگزیر به تغییر وسیله مبادلات خود یعنی پول کرد؛ کالا به کالا، پول کالا، پول فلزی، اسکناس و پول الکترونیکی مهم تغییرات پولی در تاریخچه زندگی بشر است. گذار از پول فلزی به اسکناس، نیاز پول به پشتوانه فلزی را به صورت جدی مطرح کرد. غربی‌ها در خصوص پشتوانه فلزی به دو گروه عمده تقسیم شده‌اند: عده‌ای پول را نیازمند پشتوانه فلزی می‌دانستند و عده‌ای دیگر نیز معتقد بودند نیازی به پشتوانه فلزی نیست و حاکمیت را می‌توان به‌عنوان پشتوانه اسکناس‌ها در نظر گرفت. این اختلاف بین صاحب‌نظران غربی تا امروز - که ندای سلطنت کوین‌ها به گوش می‌رسد - ادامه دارد و چارتالیست‌ها (اعتبارگرایان) که روزی در مخالفت با متالیست‌ها (فلزگرایان)، پشتیبانی حاکمیت را کافی می‌دانستند، اکنون خود به چالش کشیده شده‌اند و طرفداران کوین‌ها درصدد مخالفت با این گروه برآمده و حتی نیاز به پشتوانه بودن حاکمیت را نپذیرفته‌اند و معتقدند ساختارهای پیچیده رمزارزها - که از آن با عنوان «بلاک‌چین» یاد می‌شود - خود می‌تواند نقش پشتوانه را ایفا نماید.

پذیرش پول بودن کوین‌ها در گرو پاسخ به سه پرسش اساسی است: ۱- آیا پول بودن کوین‌ها منوط به مالیت داشتن آنهاست؟ ۲- وضعیت پشتوانه و نیاز به آن در کوین‌ها چگونه است؟ ۳- آیا کوین‌ها از قابلیت بالقوه و بالفعل برای کارکردهای پولی برخوردارند یا خیر؟ فقها نیز با توجه به نیاز شناخت پول و آثار و احکام مترتب بر آن در معاملات و بیع صرف، به بحث مالیت عوضین و حتی بعضاً به تعریف آن همت گماشته‌اند. در پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به سه پرسش مهم یادشده خواهیم بود.

با توجه به نوظهور بودن مسأله کوین‌ها، نگارش‌هایی که با نگاه فقهی آن را مورد بررسی قرار داده‌اند، کمتر به چشم می‌خورند، هرچند در ارتباط با موضوع این نوشتار، چهار مقاله وجود دارد:

- ۱) «تاریخچه پول و روند تکامل آن» (تفقدی، ۱۳۹۲: ۱۳۲-۱۱۵)؛ نویسنده در این مقاله ضمن بررسی تاریخچه پول، روند تکاملی آن را مورد بررسی قرار داده است.
- ۲) «بررسی و نقد نظریه‌های اندیشه‌وران اقتصادی غرب درباره ماهیت پول» (اکبر کميجانی، هادی عربی و محمد اسماعیل توسلی، ۱۳۹۱: ۱۵۵-۱۳۷) نویسنده‌گان در این مقاله به بررسی و نقد نظریه‌های مختلف در مورد ماهیت پول پرداخته و تعاریف موجود از پول را نارسا دانسته و خود تعریف جدیدی از آن ارائه داده‌اند.
- ۳) «تحلیل فقهی کارکردهای پول‌های رمزنگاری‌شده (مورد مطالعه بیت کوین)»؛ علیرضا نواب پور، احمدعلی یوسفی، محمد طالبی، ۱۳۹۷: ۲۴۳-۲۱۳)؛ نویسنده‌گان در این پژوهش ابتدا به موضوع شناسی و ماهیت فنی رمزارزها پرداخته، سپس برخی از ابعاد فقهی موضوع با دو رویکرد فقه فردی و حکومتی و همچنین در دو سطح معامله و معدن‌کاوی (استخراج) را تبیین کرده‌اند و به این نتیجه رسیده است که وجود شبهه لاضرر، استفاده از آن را با اشکال فقهی روبه‌رو نموده است در این مقاله برخلاف استفاده از «پول‌های رمزنگاری‌شده» در عنوان، بحثی از پول بودن یا نبودن این نوع از رمزارزها دیده نمی‌شود.
- ۴) «تحلیل ماهیت پولی رمزارزها در اقتصاد؛ با تأکید بر مقایسه نوسانات رمزارزهای منتخب با نوسانات یورو- دلار و طلا» (مهدی نوری، ۱۳۹۷: ۱۰۹-۱۳۰)؛ در این پژوهش نویسنده با مدل‌سازی نوسانات نرخ رمزارزهای منتخب، به مقایسه سطح نوسانات آنها با یکدیگر پرداخته و به این نتیجه دست یافته است که نوسانات بالای این نوع از رمزارزها در مقایسه با ارزهای رایج مانع از اطلاق پول به آنها می‌شود.

در میان پژوهش‌های صورت گرفته، مورد اخیر نزدیک‌ترین پژوهش به مسأله این جستار است، اما تمایز پژوهش حاضر با این مقاله در نتیجه‌گیری، نگاه فقهی و بررسی مالیت کوبین‌ها و بررسی هر سه کارکرد پولی و همچنین بررسی دیتاهای جدیدی است که در زمان پژوهش اخیر مفقود بوده و تأثیر زیادی در وجود کارکردهای پولی در کوبین‌ها دارد که در مقاله مورد بحث به آنها پرداخته نشده است.

۱- مفهوم‌شناسی

۱-۱- تعریف پول

۱-۱-۱- تعریف پول از منظر صاحب‌نظران غربی

از دیرباز در تعریف «پول» اختلاف نظر وجود دارد به طوری که صاحب‌نظران غربی با توجه به کارکردهای پول سعی در تعریف آن داشته‌اند. «واسطه مبادله بودن»، «ذخیره ارزش بودن» و «واحد سنجش بودن» از مهم‌ترین کارکردهایی است که صاحب‌نظران علم اقتصاد با توجه به مبنای خود در تعریف پول دخیل دانسته‌اند. جان هیکس معتقد است که پول چیزی است که وظایف پول را انجام می‌دهد (مجتبی زمانی فراهانی، ۱۳۸۹: ۱۷). جان مینارد کینز در رابطه با معنای پول می‌نویسد: «پول چیزی است که دارای سه وظیفه واسطه مبادله معیار سنجش و ذخیره ارزش است.» (همان) ژان مارشال نیز معتقد است: «پول، وسیله مبادله و ذخیره ارزش‌های اقتصادی است» (همان)؛ همچنین پل ساموئلسن (ساموئلسن، بی تا: ۹۲/۱) پول را به وظایفش و رمون بار (رمون بار، ۱۳۸۹: ۲ / ۳۱۶-۳۱۵) آن را به خصوصیات و وظایفش معرفی می‌کند. گروهی نیز بیشتر به ماهیت پول توجه کرده‌اند که از جمله این‌ها فیشر است که عقیده دارد، هر کالایی که پول نامیده می‌شود باید به طور عام در مبادله قابل پذیرش باشد و هر کالایی که به طور عام در مبادله پذیرفتنی است باید پول نامیده بشود (توتونچیان، ۱۳۹۹: ۳).

۱-۱-۲- تعریف پول از منظر صاحب‌نظران اسلامی

صاحب‌نظران اسلامی نیز در تعریف «پول» اختلاف نظر دارند؛ ولی سه نظریه به‌عنوان مهم‌ترین نظریات موجود در زمینه ماهیت‌شناسی پول در اقتصاد اسلامی مطرح است:

۱-۲-۱-۱- نظریه قدرت خرید

مرحوم بجنوردی اسکناس را عبارت از چیزی می‌داند که در آن به وسیله مرجعی معتبر، یعنی قانونگذار به گونه قدرت خرید، اعتبار مالیت نموده و به آن ارزش داده شده است. به عقیده وی، قانونگذاران به منظور تسهیل امور اقتصادی و معاملی به اعتبار مالیت در اسنادی با شرایط و ویژگی‌های معین در اشکال ثابت مانند اسکناس و اسناد تجاری به معنای خاص کلمه (چک و برات) اقدام می‌کنند (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹: ۱۰۸).

برخی از معاصران نیز در تعریف پول نوشته‌اند: «پول عبارت از چیزی است که دارای قدرت خرید یا پرداخت باشد» (مدنی، ۱۳۴۵: ۵)؛ برخی نیز هیچ‌یک از تعاریف موجود را نپسندیده و خود به تبیین جدیدی از آن پرداخته‌اند: «پول مالی است مثل همه اموال دیگر با این تفاوت که ذات مال در پول‌های کنونی ماهیت اعتباری دارد نه فیزیکی. این مال مخلوق جدیدی است بدون ماهیت فیزیکی که با اعتبار و جعل قانون و پذیرش مردم موجودیت یافته و ارزش آن پس از انتشار خارجی به ظرفیت تولید ملی، اعتماد مردم، ثبات سیاسی و وفای حاکمیت به تعهدش در حفظ نسبی ارزش اولیه پول، وابسته است» (کمیحانی، ۱۳۹۱: ۲۴).

عده‌ای با توسل به کارکردهای سه‌گانه پول، درصدد تعریف پول حقیقی برآمده و معتقدند هر آن چه (واحد محاسباتی، فیزیکی یا دیجیتال) بتواند کارکرد سنجش را در کنار ذخیره ارزش و واسطه‌گری مبادله کالا و خدمات به صورت تمام و کمال ایفا نماید به گونه‌ای که نحوه خلق و محو آن در اقتصاد با هیچ‌گونه آثار توزیعی همراه نباشد، پول [حقیقی] خواهد بود (سبحانی، ۱۴۰۰: ۴۳). ترابی در جلسات خارج فقه خود پول را مالی می‌داند که علاوه بر پنج ویژگی منفعت داشتن، مورد رغبت بودن، کمیایی نسبی داشتن، قابل اختصاص بودن و از بین نرفتن منفعت آن توسط شرع، سه کارکرد پول یعنی وسیله سنجش، ذخیره ارزش و مبادله بودن را نیز داشته باشد (درس خارج ترابی، ۱۳۹۹/۱۰/۲).

وی معتقد است در پول‌های اعتباری علاوه بر مشخصات فوق، باید پذیرش عمومی نیز وجود داشته باشد (همان).

۱-۲-۲- نظریه ارزش اسمی

قائلان به این نظریه مثلیت پول را در ارزش اسمی و ارقام مکتوب روی اسکناس دانسته و معتقدند پول چیزی است که ارزش مصرفی آن از ارزش مبادله‌ای آن است (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۴: ۱۶)؛ این افراد مالیت پول اعتباری کنونی را از نوع مثلی دانسته و احکام مال مثلی را بر آن بار می‌کنند. به عقیده آنان، دولت نیز حق دارد پول منتشر کند بدون این که ضامن کاهش قدرت خرید باشد؛ اما از آنجا که این کار با مجموع مصالح نظام سازگار نیست، حق انتشار بی‌رویه پول به دولت داده نمی‌شود.

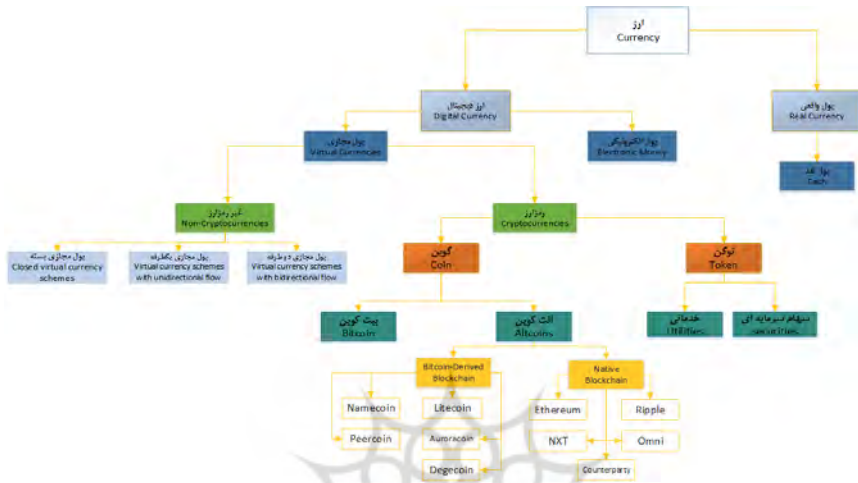
۱-۲-۳- نظریه مالیت اعتباری

بر اساس این نظریه، پول عبارت است از شیء فیزیکی دارای ارزش مبادله‌ای عام یا شیء غیر فیزیکی که فی‌نفسه دارای ارزش مبادله‌ای عام است (یوسفی، ۱۳۷۷: ۱۴). این تعریف تا حد قابل قبولی واقعیت پول را آشکار می‌سازد. در تبیین منشأ ارزش و اعتبار یک پول، از این منظر، حتماً باید موافقت عرف عام و عقلا، هماهنگ با جعل و اعتبار دولت باشد و اگر دولت، مالیت پول را اعتبار کند، به تنهایی کفایت نمی‌کند، مگر این که عرف عام و عقلا اعتبار دولت را بپذیرند؛ لذا اصل مالیت پول کاغذی یا تحریری یک اعتبار عرفی است.

۱-۲-۱- کوین

«کوین»^۱ نوعی پول دیجیتال و یکی از انواع «رمزارز» است که با استفاده از روش‌های رمزنگاری خلق می‌شود. عملیات رمزنگاری با کد کردن اطلاعات از طریق الگوریتم‌های پیچیده ریاضی انجام می‌شود که به افزایش امنیت کوین‌ها کمک می‌کند. کوین‌ها، برخلاف ارزهای دیجیتال و مجازی، غیرمتمرکز بوده و توسط هیچ حکومت، سازمان یا ارگان خاصی کنترل نمی‌شوند و هیچ شخص یا نهادی توان کنترل یا

دستکاری در آنها را ندارد (ر.ک: اخوان، ۱۳۹۹: ۶۷). ارزش‌های مختلف دارند که در نمودار زیر (ر.ک: ملا میرزایی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۸) قابل مشاهده هستند.

نمودار ۱/ دسته‌بندی انواع ارز

۱- اطلاق پول بر کوین‌ها

بر اساس آن چه در تعاریف پول گذشت، از منظر دانشمندان اسلامی، پول بودن کوین‌ها، مشروط به مالیت داشتن آنهاست؛ بنابراین پیش از بحث در رابطه با پول بودن کوین‌ها باید به این مسأله پرداخت که آیا در پول‌ها مالیت شرط است؟ بدین معنی که آیا چیزی پیش از این که پول به شمار آید، باید مالیت داشته باشد؟ پس از بحث از لزوم مالیت داشتن پول، به بررسی وجود این شرط در کوین‌ها و سپس به انطباق سنجی تعریف پول بر آنها پرداخته می‌شود.

۱-۲- رابطه کوین‌ها و مالیت داشتن آنها

«مال» اجوف واوی از ریشه «مول» بوده و جمع مکسر آن «اموال» است (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۶۳۵/۱). برخی از لغویان همچون فراهیدی، جوهری و فیومی، مال را چیزی شناخته شده و بی‌نیاز از تعریف دانسته و نهایتاً به برخی از مصادیق آن اشاره کرده اند (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۳۴۴/۸؛ جوهری، بی تا: ۱۸۲۱/۵؛ فیومی، ۱۴۱۴: ۵۸۶/۲). ابن

منظور در لسان العرب ضمن اشاره به معروف بودن معنای مال، آن چه را تملک بپذیرد، مال نامیده است (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱/۶۳۵). ابن اثیر معتقد است که «مال» در آغاز بر آن چه انسان از طلا و نقره مالک می‌شد، اطلاق می‌شده است؛ سپس گستره ای عام یافته و شامل تمامی اشیای تحت مالکیت انسان گردید. این واژه در نزد عرب بیشترین کاربرد را در شتر داشته، زیرا بیشترین اموال آنها بوده است (ابن اثیر، ۱۳۶۷: ۱۰/۳۵۸).

از اینجا روشن می‌شود کسانی که در تعریف مال به «شتر» اشاره کرده و گفته‌اند: «المال معروف و هو عند العرب الابل» (همان)، بیان مصداق غالبی و روشن کرده‌اند و چنین تعاریفی موجب تحدید مفهوم مال نمی‌گردد و بدان معنی نیست که شتر مصداق انحصاری مال باشد که در این صورت لازم می‌آید از نظر عرب مال تنها به اعیان صدق کند، آن هم تنها به شتر؛ و بطلان این مطلب واضح است.

با وجود آن که در کتب فقهی مکرراً پیرامون مال صحبت شده، اما چندان به شناساندن مفهوم «مال» پرداخته نشده و حتی برخی از فقها هنگام نیاز به تعریف یا کشف مالیت یک شیء به این اکتفا کرده‌اند که «مال، چیزی است که به ازای آن، مالی پرداخت شود» (نجم آبادی، بی تا: ۶۶؛ میرزای شیرازی، ۱۴۱۹: ۱۰۲/۲) و تعریف مال را به همان وضوح ارتکازی اش در عرف واگذار کرده‌اند؛ تا جایی که برخی از دانشمندانی که در صدد بازشناسی عناصر تشکیل دهنده مفهوم «مال» برآمده‌اند، در پایان اعتراف کرده‌اند که تعریف مال به گونه‌ای جامع و مانع بسیار مشکل است (ایروانی، ۱۳۸۴: ۱/۱۶۵). با جستجو در آراء فقها در زمینه مفهوم شناسی مال، در مجموع می‌توان مهم‌ترین شاخصه‌های مال بودن چیزی را اینگونه در کنار هم قرار داد و گفت «مال»، یک اعتبار عقلانی بوده (محقق اصفهانی، ۱۴۱۲: ۳؛ حکیم، ۱۴۱۴: ۱/۳۲۵) که قابلیت ذخیره سازی داشته (خوئی، بی تا: ۴۲/۲؛ نائینی، ۱۴۱۱: ۱/۳۳۹) و دارای منفعت عقلایی است (شهید اول، ۱۴۱۷: ۳۲۸؛ نجفی، ۱۴۰۴: ۲۲/۳۴۳؛ انصاری، ۱۳۷۴: ۱۱۰/۲؛ ایروانی، ۱۳۸۴: ۱/۱۶۵) که در اثر آن عقلا به جهت رفع نیازهای دنیوی و اخروی خود

(ایروانی، ۱۳۸۴: ۱۶۵/۱) بدان میل و رغبت دارند (خمینی، ۱۴۱۵: ۳۷/۱؛ خوئی، بی تا: ۴۲/۲؛ حکیم، ۱۴۱۴: ۳۲۵/۱). گفتنی است فرقی ندارد که نیازهای انسان به مال، بالذات (مانند غذا) باشد یا بالعرض (مانند پول) (ایروانی، ۱۳۸۴: ۱۶۵/۱)؛ همچنان که فرقی ندارد نیاز بالذات، اولی باشد (مانند غذا) یا عارضی و ثانوی باشد (مانند دوا) یا اساساً رفاهی و برای به دست آوردن لذت باشد (مانند بعضی از میوه‌ها) (حکیم، ۱۴۱۴: ۳۲۵/۱). باید توجه داشت که صرف موارد گفته شده برای مال بودن چیزی کافی نیست، بلکه دو شرط دیگر نیز لازم است: اول آن که آن چیز نباید به گونه‌ای باشد که به خاطر فراوانی‌اش همچون آب در کنار رودخانه (نائینی، ۱۴۱۳: ۳۳۹/۱؛ حکیم، ۱۴۱۴: ۳۲۵/۱) یا به خاطر کمی ارزش آن همچون یک جبه گندم (نائینی، ۱۴۱۳: ۳۳۹/۱) عقلاً حاضر به پرداخت مال در مقابلش نباشند. دوم آن که نباید در شریعت از آن چیز نهی شده باشد (مانند شراب) (نائینی، ۱۴۱۳: ۳۳۹/۱).

به نظر می‌رسد - همانگونه که لغت‌دانان نیز گفته‌اند که «المال معروف» - مال برای عرف مفهومی روشن و واضح داشته و برای تعریفی مانع و جامع از آن، نیازی به این همه تکلف و خود را به زحمت انداختن نیست؛ زیرا مردم در زندگی روزمره خود، معمولاً بدون آن که با مشکلی در این زمینه مواجه شوند، مال را تشخیص می‌دهند. پیش از این نیز گفته شد که در کتب فقهی هم نوعاً به مفهوم‌شناسی «مالیت» و «مال» پرداخته نشده که این مطلب نشانگر آن است که مال در اصطلاح فقها تفاوت معنایی چندانی با مال نزد عرف و اهل لغت نداشته است.

شاهد واضح بودن مفهوم مال آن است که از نظر زمانی، معمولاً هر چه به عقب برگشته و به کتب فقهی مراجعه می‌کنیم، درمی‌یابیم که تعاریف و بیاناتی که برای ما ذکر کرده‌اند ساده و بسیط است و هر چه به زمان‌های اخیر نزدیک‌تر می‌شویم، تعاریف و مشخصات ذکر شده پیرامون مال گسترده‌تر شده است.

در خصوص ارائه تعریف باید در نظر داشت که هر نوع موضوع فقهی با روش خاصی شناسایی می‌شود. انواع موضوعات عبارت‌اند از: موضوعات اعتباری شرعی، موضوعات طبیعی یا تکوینی، موضوعات مصنوعی (ساخته دست بشر)، موضوعات عرفی و عقلایی (شامل عرفی اعتباری خاص و عام) و موضوعات عرفی انتزاعی (یوسفی، ۱۳۸۳: ۹۵-۸۹).

موضوعات عرفی انتزاعی، عرفی شمرده می‌شوند نه به این معنا که عرف و عقلا، آنها را وضع و اعتبار کرده باشند؛ بلکه آنان بعضی از اشیا را به گونه‌ای مورد استفاده قرار داده و به کار می‌گیرند که از چگونگی به کارگیری و استفاده آنها، آن عنوان خاص برای آن اشیا انتزاع می‌شود. بعضی از اشیا عالم به جهت فوایدی که دارند و همچنین فراوان در دسترس همه نیستند؛ بنابراین مورد عرضه و تقاضا واقع می‌شوند. در نتیجه برای آنها عنوان مال انتزاع می‌گردد. شارع بما هو شارع می‌تواند از بعض یا تمام انواع به کارگیری آن، یعنی از منشأ انتزاع عنوان مال، نهی کند؛ یعنی شارع متعلق احکام را که فعل مکلف است مورد توجه قرار می‌دهد و برای آن، حکم شرعی جعل و اعتبار می‌کند. از باب مثال، شرب شراب را شارع نهی می‌کند، معامله آن را باطل اعلام می‌کند و ... یعنی برای متعلقات این موضوع و فعل مکلفین، حکم تکلیفی حرمت و وضعی بطلان معامله را جعل می‌کند. چون اعتبار شارع تابع مصالح و مفسدات است و مصالح و مفسدات در افعال مکلفین است. در خود عناوین عرفی و عقلایی، مثل مال، هیچگونه مصلحتی نهفته نیست تا شارع آن را اسقاط کند، که چنین کاری لغو و بیهوده خواهد بود. اگر عرف و عقلا نهی شارع را پذیرفتند، در آن صورت ممکن است آن شیء از عنوان مال در نزد عرف مسلمان ساقط گردد. حال وقتی در دنیای واقعی می‌بینیم کوین‌ها مورد خرید و فروش قرار می‌گیرند، به مالیت داشتن آنها پی می‌بریم. فقط باید دید آیا شارع از آثار آن نهی کرده است یا خیر؟ چه در این صورت نمی‌توان از آن به عنوان پول در

جامعه بهره برد. در این راستا باید وجود نهی شرعی در خصوص معامله کوبین‌ها را مورد بررسی قرار داد.

۱-۱-۲- چالش‌های مربوط به حکم اولیه کوبین‌ها

۱-۱-۱- اکل مال به باطل بودن معاملات کوبین‌ها

ادعای اکل به باطل بودن معاملات کوبین‌ها تنها یک مستند دارد و آن آیه شریفه «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ» (نساء: ۲۹) است. برداشت از این آیه نیاز به توضیح دو مطلب دارد:

الف) معنای «باء» در «بِالْبَاطِلِ»: در معنای بقاء در این آیه، چند احتمال وجود دارد؛ اولین احتمال این است که به معنای «سببیت» باشد؛ در این صورت مفهوم آیه چنین می‌شود که اموالتان را به خاطر اسباب باطل (از راه های باطل) همچون قمار نخورید (فاضل مقداد، ۱۴۲۵: ۳۳/۲؛ خمینی، ۱۴۲۱: ۹۹/۱؛ توحیدی تبریزی، ۱۴۱۷: ۳۵/۱). احتمال دیگر آن است که بقاء به معنای «مقابله» باشد؛ یعنی اموالتان را در مقابل باطل (مانند خاک که ارزش ندارد) نخورید (خمینی، ۱۴۲۱: ۱۰۱/۱).

ب) مراد از «باطل»: یکی از معاصران در این که منظور از «باطل» در اینجا چیست، می‌نویسد: «تفسیرهای مختلفی وجود دارد، بعضی آن را به معنای اموالی که از روی غضب و ظلم به دست می‌آید دانسته‌اند و بعضی به اموالی که از طریق قمار و مانند آن فراهم می‌گردد تفسیر می‌کنند و بعضی آن را اشاره به اموالی می‌دانند که از طریق سوگند دروغ (و انواع پرونده سازی‌های دروغین) به دست می‌آید. ولی ظاهر این است که مفهوم آیه عمومیت دارد و همه این مسائل و غیر اینها را شامل می‌شود؛ زیرا «باطل» - که به معنای زایل و از بین رفته است - همه را در برمی‌گیرد و اگر در بعضی از روایات، از حضرت باقر(ع) تفسیر به «سوگند دروغ» و در روایتی از حضرت صادق(ع) تفسیر به «قمار» شده است، در واقع از قبیل بیان مصداق‌های روشن است. بنابراین هرگونه تصرف در اموال دیگران از غیر طریق صحیح و به ناحق مشمول این نهی الهی است.

تمام معاملاتی که هدف صحیحی را تعقیب نمی‌کند و پایه و اساس عقلایی ندارد مشمول این آیه است» (مکارم شیرازی، ۱۴۲۲: ۴/۲).

آیه مورد بحث از اکل به باطل نهی کرده است و طبیعتاً این نهی شامل تمامی مصادیق آن می‌شود. پس اگر ثابت شود معاملات مربوط به کوین‌ها اکل به باطل است، نهی موجود در آیه، شامل آن خواهد شد. حال سؤال این است که آیا معاملات کوین‌ها مصداق اکل مال به باطل است؟ برای رسیدن به جواب این سؤال باید دید آیا ادله‌ای مبنی بر نهی و در نتیجه بطلان اینگونه معاملات هست یا خیر؟ بنابراین خود این آیه را نمی‌توان دلیلی برای بطلان معاملات کوین‌ها تلقی کرد.

به عبارت واضح‌تر استاد به آیه برای عدم مشروعیت بازار کوین‌ها نیاز به دو مقدمه دارد:

مقدمه اول: معاملات کوین‌ها مصداق اکل به باطل است. **مقدمه دوم:** هر چه مصداق اکل به باطل باشد نامشروع است. **نتیجه:** پس معاملات کوین‌ها نامشروع است. اشکال این استدلال در مقدمه اول آن است، بدین بیان که ابتدا باید تمام ادله بررسی شود و در صورتی که ادله، بطلان این نوع معاملات را اثبات نماید، می‌توان ورود به این بازار را مصداق اکل به باطل دانست؛ در حالی که آن چه از ادله به نظر می‌رسد، صحت معاملات کوین‌ها است و معاملات صحیح را نمی‌توان مصداق اکل به باطل دانست.

۲-۱-۱-۲- غرری بودن معاملات کوین‌ها

از نظر اهل لغت، غرر اسم مصدر و به معنای خطر (ریسک) بوده و مصدر آن تغریر (در معرض هلاکت و خطر قرار دادن) است (فیومی، ۱۴۱۴: ۴۴۵؛ زبیدی، ۱۴۲۲: ۳۰/۷؛ طریحی، ۱۳۷۵: ۴۲۳/۳). در میان فقها نظرهای گوناگونی درباره معنای «غرر» وجود دارد تا آنجا که گاهی با اظهار نظرهای گوناگون یک فقیه در این زمینه همراه بوده است؛ به عنوان مثال، شیخ انصاری ابتدا سخن کسی را نقل می‌کند مبنی بر اینکه «غرر، آن احتمالی است که عرف از آن دوری می‌کند و کسی را که به آن اعتنا ندارد، سرزنش

می‌کند» (انصاری، ۱۳۷۴: ۱۸۱/۴)؛ سپس آن را رد کرده و می‌گوید: «غرر، دائرمدار آن چه ذکر شد، نیست» (همان: ۱۸۲)؛ اما خود شیخ در جای دیگر به همان دیدگاه معتقد می‌شود (علیدوست، ۱۳۸۲: ۹۶). همین تردید در کلام امام خمینی نیز وجود دارد. ایشان در یکجا از گفتار شیخ انصاری مبنی بر این که به اتفاق تمامی لغت‌دانان، «جهل» در معنای غرر دخالت دارد، تعجب کرده، می‌گوید: «این مطلب از هیچ کتاب لغوی آشکار نیست» (خمینی ۱۴۲۱: ۳/۳۰۵)؛ سپس در جای دیگر به همین نظر تمایل پیدا کرده و در نهایت همان را برمی‌گزیند (علیدوست، ۱۳۸۲: ۹۶). در این که آیا می‌توان معانی متعددی که برای غرر ذکر شده را به معنای واحدی برگرداند نیز اقوالی وجود دارد (محقق اصفهانی، ۱۴۱۲: ۳/۲۷۷؛ اروانی، ۱۳۸۴: ۱/۱۹۲).

از نظر نگارندگان در معنای غرر آنچه موافق با معنای لغوی آن است، معنای «خطر» (ریسک) است، نه غفلت، خدعه، جهالت یا هر معنای دیگری. از همین رو دانشمندانی همچون محقق نراقی بر آنند که غرر به معنای خطر است، نه آن که مشترک میان معانی ذکر شده باشد. بر این اساس، بیع غرر به معنای خرید و فروشی است که در آن، یکی از عوضین در خطر نابودی باشد (نراقی، بی تا: ۸۹/۱).

نوسانات بدون محدودیت، هک شدن و از دست دادن دارایی، نبود امکان لغو سفارش خرید یا فروش، خطر بسته شدن حساب کاربری ایرانیان، فراموشی رمز عبور و خرید در قیمت‌های نامعقول، همگی از جمله مواردی است که مال را در خطر نابودی قرار می‌دهد ولی این موارد باعث غرری شدن معامله کوبین‌ها نخواهد شد زیرا:

اولاً، با توجه به این که در بازار رمز ارزها، قدرت عرضه و تقاضا مهم‌ترین نقش را دارد، بر اساس تکنیکال و مقاومت و حمایت‌هایی که در روند نزول یا صعود قیمت آنها وجود دارد، نوساناتی اتفاق می‌افتد که البته خطر و ریسک آن از طریق فهم دانش این نوع بازارها، قابل پیش‌بینی و کنترل بوده و نمی‌توان این نوسانات را موجب غرری شدن بازار رمز ارزها دانست.

ثانیاً، هک شدن در فضای مجازی در بسترهای مختلفی از جمله بانک‌ها وجود دارد و در حوزه رمز ارزها نیز وجود چنین امری طبیعی است و روش‌هایی نیز برای کاهش ریسک هک شدن وجود دارد که با بکارگیری آنها تا حد زیادی می‌توان از خطر هک شدن در امان ماند یا خطر آن را به قدری که عقلاً به آن اعتنا نمی‌کنند کاهش داد.

ثالثاً، هرچند نبود امکان لغو سفارش خرید یا فروش، بر اساس اصل لزوم در معاملات و مشخصاً در بیع است و از این جهت هیچ اشکالی نمی‌توان به خرید و فروش رمز ارزها وارد ساخت، اما برفرض که این مسأله را یک خطر و ریسک به حساب آوریم، از طریق دقت در جزئیاتی همچون آدرس مقصد، قیمت معامله و ... می‌توان ابتدا اطمینان حاصل کرده و سپس اقدام به خرید فروش نمود که در این صورت نمی‌توان چنین معامله‌ای را مشتمل بر خطر دانست.

رابعاً، خطر «بسته شدن حساب کاربران ایرانی» نیز با استفاده از IP کشورهایی که تحریم نیستند یا صرافی‌هایی که کاربران ایرانی را تحریم نکرده‌اند، قابل حل است؛ حتی در صورت وجود این مشکل، نمی‌توان این حکم را در مورد مسلمانانی که در دیگر کشورها زندگی می‌کنند صادر کرد؛ چه، قوانین اسلام و احکام آن فرا سرزمینی است. خامساً، فراموشی رمز عبور نیز با حفاظت از آن در مکان‌های مختلف و مطمئن قابل حل بوده و موجب تحقق معنای غرر نخواهد شد.

سادساً، مجهز شدن به دانش مرتبط با خرید و فروش رمز ارزها، از مهم‌ترین راه‌هایی است که فرد، بخش قابل توجهی از خطر نابودی را از مال خود دور می‌کند و طبیعتاً نداشتن دانش و خرید رمزارز در قیمت‌های نامعقول مصداق اقدام سفیهانه و غرری خواهد بود.

۲-۱-۲- چالش مربوط به حکم ثانویه در بازار کوین‌ها

گذار از حکم اولیه به ثانویه می‌تواند دلایل متعددی داشته باشد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها وجود ضرر است. «ضرر» در لغت به معنای، تنگنا (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۴/۴۸۴)،

خلاف نفع (جوهری، ۱۴۰۷: ۸۹؛ ابن اثیر، ۱۴۲۰: ۸۱/۳)، نقص وارد شده بر چیزی (فراهیدی، ۱۴۲۰: ۴۸۲/۷)، مجازات ضرر رساننده با ضرر زدن به او (طریحی، ۱۳۷۵: ۳۷۳/۳؛ ابن اثیر، ۱۴۲۰: ۸۱/۳؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ۴۸۲/۴) آمده است. به نظر امام خمینی (ره)، غالب استعمالات ضرر و مشتقات آن مالی یا نفسی است (خمینی، ۱۴۱۰: ۳۱/۱). وی پیامبر اکرم (ص) را دارای شئون مختلف نبوت، سلطنت و قضاوت می‌داند و معتقد است هر جا از کلماتی مانند قضی، حکم، امر و امثال آن به کار رفته است مربوط به مقام قضا یا سلطنت ایشان است و در بردارنده حکم شرعی و بیان‌کننده حلال و حرام شرعی نیست. قاعده لاضرر نیز در بردارنده حکم شرعی نبوده و از روایات مربوط به مسأله چنین برمی‌آید که ایشان در مقام قضاوت یا سلطنت این امر را صادر کرده‌اند (خمینی، ۱۳۸۵: ۵۰/۲).

به وجود شبه لاضرر در کوین‌ها به چهار صورت می‌توان استدلال نمود:

اول: احتمال دارد برنامه و زیرساخت‌های کوین‌ها طوری طراحی شده باشد که پس از رسیدن به مرحله‌ای به طور کامل منحل شود.

دوم: امکان دارد این نوع پول را دولت آمریکا با هدف رشد دادن قیمت آن درصدد تسویه بدهی‌های جهانی خود ایجاد کرده باشد و با محقق کردن این هدف به اقتصاد دیگر کشورها لطمه وارد نماید.

سوم: احتمال دارد نوع خاصی از ارزش‌های رمزنگاری شده بعد از خرید، توسط دولت‌ها غیرقانونی اعلام شود و یا یک نوع جذاب تری عرضه شود و با توجه به این که این نوع ارزش‌ها ارزش ذاتی ندارند، تقاضای خود را از دست داده و صاحبان خویش را دچار ضرر نمایند.

چهارم: با توجه به این که این ارزش‌ها از کنترل دولت خارج هستند، امکان اعمال سیاست‌های پولی و مالی را نخواهند داشت و این مسأله به ضرر عامه مردم تمام می‌شود.

در خصوص صورت اول و دوم شبه باید گفت که برنامه‌های این پول‌ها متن‌باز هستند و هر فردی می‌تواند پروتکل اجرایی در آن را از صفر تا صد ببیند و به مراتب شفاف‌تر از سیستم پولی کنونی است.

در مورد احتمال سوم نیز باید چنین گفت که احتمال دارد یک ارز رمزپایه خاص ارزش خود را با ظهور رقیب بهتری به کلی از دست بدهد ولی مسأله، حکم معامله کوین‌ها به صورت کلی است و نه مصادیق آن.

مورد چهارم هم مشکلی برای معامله کوین‌ها ایجاد نمی‌کند؛ زیرا عدم توانایی دولت در اعمال سیاست‌های پولی و مالی خود بیشتر مرتبط با خلق پول است و باقی سیاست‌های پولی در کوین‌ها نیز قابل اجراست؛ و اتفاقاً این نوع ارزها، مانع از دخالت‌های نادرست دولت در خلق پول بی‌رویه شده و از این جهت به نفع عامه مردم است.

استناد به قاعده لاضرر برای منع ورود به بازار کوین‌ها از جهت دیگری نیز مبتلا به اشکال است؛ زیرا برخی از فقهای شیعه قاعده لاضرر را شخصی می‌دانند (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹: ۲۰۹/۱؛ انصاری، ۱۴۱۱: ۵۳۷/۲؛ خوانساری، ۱۴۱۵: ۲۲۲) و وقتی این قاعده شخصی باشد، توجیهی برای منع افرادی که با علم وارد این بازار می‌شوند و ضرر نمی‌کنند، وجود نخواهد داشت؛ از همین رو، باید به صورت جداگانه در شخصی یا نوعی بودن قاعده لاضرر پژوهشی صورت گیرد.^۱

بر اساس آن چه گذشت می‌توان گفت کوین‌ها مالیت دارند و اگر نهی از جانب شرع نیز متوجه معامله آنها نباشد، بیانگر آن است که در شریعت آثار آن نیز سلب نشده است؛ اما برای این که بتواند خود را به عنوان پول در جامعه مطرح کند باید کارکردها و مشخصات پول را داشته باشد و با توجه به این که دیدگاه غالب آن است که پول نیاز

۱. فقها در مورد شخصی یا نوعی بودن قاعده لاضرر اختلاف نظر دارند؛ برخی قاعده لاضرر را شخصی می‌دانند و برخی دیگر نوعی؛ گروه سومی نیز قائل به تفصیل هستند، به طوری که در عبادات این قاعده را شخصی و در معاملات نوعی دانسته‌اند (ر.ک: آقاضیاء، بی‌تا: ۲۱۰).

ببرد و در ازای آن مقدار معینی از طلا یا نقره دریافت کند. این نوع پول را «پول فلزی» یا «پول طلائی» می‌گویند (قدیری اصلی، ۱۳۶۶: ۱۹۱؛ مدنی، ۱۳۴۵: ۴۲-۳۰).
پشتوانه اعتباری پول، عبارت است از قانون، قرارداد، تعهد یا سنت، ارتش و ... که موجب می‌شود که مردم به پول اعتماد داشته باشند و آن را به‌عنوان وسیله مبادله قبول کنند. در این نوع پول، هیچ چیز ذاتی در پشت پول وجود ندارد و تنها ساختارهایی که نتیجه برهم رفت‌های تاریخی است که تضمین می‌کند که پول قابل قبول است. این نوع پول را «پول بی‌پشتوانه» یا «پول فیات» می‌گویند (همان).

این تغییرات در نگاه اقتصاددانان به بحث پشتوانه، آنها را به این رسانده است که مطلب مهم در حفظ ارزش اسکناس و پول، تناسب صحیح اقتصادی بین میزان حجم پول و حجم کالا و خدمات قابل مبادله است (یوسفی، ۱۳۷۷: ۱۳۸).

کوین‌ها علاوه بر نداشتن پشتوانه طلا، برخلاف پول‌های رایج، توسط دولت‌ها ایجاد نمی‌شوند؛ از همین رو، ممکن است اعتماد مردم نسبت به آنها و در نتیجه، کارکردهای پولی آنها تحت شعاع قرار گیرد. یکی از مهم‌ترین مشخصات کوین‌ها، «متمرکز نبودن» آنهاست؛ بدین معنی که یک مرکز مشخص به‌عنوان سرور مرکزی وجود ندارد و از این منظر حکومت‌ها توانایی دخالت یا نظارت بر آنها را ندارند. در این شرایط پرسش مهم و تعیین‌کننده این است که آیا می‌توان نقش حاکمیت در خلق و کنترل پول را محو کرد و پذیرش عموم را در ایجاد و تداوم پول مؤثر دانست؟ برای پاسخ به این مسأله می‌توان از سابقه تاریخی پول‌های غیردولتی و دلایل تغییر پول در گذر زمان، کمک گرفت:

الف) سابقه تاریخی پول غیر دولتی: اگر از منظر تاریخی به مسأله خلق پول توسط حاکمیت بنگریم، می‌بینیم سال‌ها پیش صرافان قابل اعتماد بدون این که حاکمیت دخالتی داشته باشد، اقدام به ضرب سکه می‌کردند و مردم نیز با همان سکه‌ها

اقدام به مبادله می کردند؛ بنابراین تاریخ زندگی بشر دورانی بوده که انسان‌ها بدون دخالت حاکمیت اقدام به خلق پول می کردند (ریووار، ژان، بی تا، ۲۹).

ب) دلیل تغییرات پول در طول تاریخ: با تأمل در تاریخچه پول و تغییراتی که تا به حال داشته است می توان به سه مقوله بسیار مهم در تغییرات نوع پول‌ها دست یافت. بشر از دیرباز به دنبال راهی امن تر، آسان تر، سریع تر و کم هزینه تر برای استفاده از پول بوده است. این ویژگی انسان موجب شده به راه‌های موجود اکتفا نکرده و دائماً برای ارائه راهی بهتر تلاش نماید. ارائه راهی با ویژگی‌های سه گانه فوق، تمایل مردم به استفاده از آن را افزایش خواهد داد و در نتیجه، به تدریج اغلب مردم تا زمان ارائه راهی جدیدتر، از آن برای دادوستد استفاده خواهند کرد. کوین‌ها، از نظر سخت افزار و بستر ارائه، امن تر، نقل و انتقال آن برای عموم مردم جهان آسان تر و کم هزینه تر است. این ویژگی جذاب کوین‌ها، تمایل مردم به استفاده از آن به عنوان پول را افزایش خواهد داد. پس می توان شرایطی را در نظر گرفت که پولی ایجاد شود که اولاً، پشتوانه ذاتی نداشته باشد و ثانیاً، فاقد پشتوانه اعتباری از نوع حاکمیتی نیز باشد، بلکه ساختار خود آن پول به نوعی طرح ریزی شود که معنای پشتوانه را تحقق بخشد.

بر این اساس، کوین‌ها ساختاری با مشخصاتی همچون محدودیت تولید کوین‌ها، متن باز بودن، شکل گیری در پلتفرم بلاک چین، قابل مشاهده بودن و بررسی بودن تمام نودهای شبکه، در اختیار داشتن دفتر کل، امکان ورود و خروج به شبکه بدون محدودیت مکانی، عدم امکان تغییر شبکه به نفع خود بدون اجماع سایر کاربران و ... دارد که در کنار مشخصات فوق‌الذکر (امن تر، آسان تر، سریع تر و کم هزینه تر بودن استفاده از آن)، موجب افزایش روزافزون رغبت عموم به استفاده از آنها شده است.

ویژگی‌های بلاک چین

تصویر شماره ۲ / ویژگی‌های ممتاز شبکه بلاک چین^۱

۲-۳- کوینها و کارکردهای پول

حال بر اساس کارکردهای تعریف شده برای پول در این بخش به این پرسش پاسخ داده خواهد شد که آیا کوین‌ها می‌توانند در شرایط فعلی نقش پول را در مبادلات ایفا نمایند یا خیر؟ همان‌طور که قبلاً اشاره شد، پول بر اساس سه کارکرد: ۱- وسیله مبادله بودن، ۲- وسیله سنجش بودن و ۳- وسیله ذخیره ارزش بودن تعریف می‌شود. در ادامه ابتدا به معتبر بودن این سه معیار از نظر شریعت و سپس به وجود آنها در کوین‌ها پرداخته می‌شود.

۱-۳-۲- بررسی اعتبار کارکردهای سه‌گانه پول در شریعت

موقعیت سیاسی و جغرافیایی مکه که دور از نزاع‌های سیاسی و نظامی ایران و روم بود، روحیه تجاری مردم مکه و موقعیت دینی و مذهبی مکه موقعیت بسیار خوبی برای تجارت اهل مکه فراهم آورده بود، به گونه‌ای که گاه اهل مکه کاروان‌های تجاری به ظرفیت هزار و پانصد شتر و به ارزش پنجاه‌هزار دینار به حرکت درمی‌آوردند (نک: ۱-۳-۲-۱)

1. <https://blog.iranserver.com/what-is-blockchain/>

فرانسیسکا یونگمان اشتادلر، ۱۳۸۵: ۱۲۷-۱۲۳). این حجم گسترده تجارت، در حالی توسط اهل مکه انجام می گرفت که هیچ گونه پولی در مکه ضرب نمی شد و در اکثر مبادلات خود، پول های کشورهای همسایه خود، مثل ایران و روم را مورد استفاده قرار می دادند. آن پول ها عبارت بودند از دینارهای رومی و درهم های ایرانی (حسینی مازندرانی، بی تا: ۳۵/۱؛ فرانسیسکا یونگمان اشتادلر، ۱۳۸۵: ۱۲۹-۱۲۸) و پیامبر اکرم (ص) معامله با آن سکه ها را با همان مشخصات مورد تأیید و امضا قرار داده بودند (فهمی، بی تا، ۳۰؛ یوسفی، ۱۳۷۷: ۱۳۸)

پرواضح است که سایر معصومان (ع) نیز، هم خود از همان درهم و دینارها استفاده می کردند و هم در منظر ایشان (زیدان، بی تا: ۱۳۶؛ حسینی مازندرانی، ۱۳۶۷: ۴۴/۱؛ امین، ۱۳۷۸: ۵۳۹/۱)، مردم درهم و دینارها را به کار می گرفتند و این پول ها وظایف پیش گفته را انجام می دادند؛ اما هیچگونه نهی از طرف آنان در بکارگیری آن پول ها نقل نشده است، حتی بر اساس نقل برخی منابع، حضرت امیر (ع) اولین کسی بودند که درهم و دینارهایی را در سال ۳۷، ۳۸ و ۴۰ هجری با همان مشخصات ضرب کردند و تنها نوشته های روی آنها را تغییر دادند.

روایتی از حضرت صادق (ع) نقل شده که بیانگر به کارگیری طلا و نقره در مبادلات توسط مردم بوده و به نوعی تأیید بر سه نوع کارکرد پول است. در این روایت به دو کارکرد پول تصریح شده و کارکرد سوم پول از ظاهر آن قابل استفاده است:

«فَكَرُّ يَا مَفْضَلُ فِي هَذِهِ الْمَعَادِنِ وَمَا يُخْرَجُ مِنْهَا مِنَ الْجَوَاهِرِ الْمُخْتَلَفَةِ مِثْلَ ... الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ ... فَإِنَّهُمْ لَوْ ظَفَرُوا بِمَا حَاوَلُوا مِنْ هَذَا الْعِلْمِ كَانَ لِمَحَالِهِ سَيَظْهَرُ وَ يَسْتَفِيضُ فِي الْعَالَمِ حَتَّى تَكْثُرَ الْفِضَّةُ وَالذَّهَبُ وَ يَسْقُطَ عِنْدَ النَّاسِ فَلَا تَكُونُ لَهُمَا قِيَمَةٌ وَ يَبْطُلُ الْإِنْتِفَاعُ بِهِمَا فِي الشَّرَاءِ وَ الْبَيْعِ وَ الْمُعَامَلَاتِ ...» (توحید المفضل، بی تا، ۱۵۳-۱۵۱)
«... فَالْتَّرَابُ لِلْبِنَاءِ ... وَ الذَّهَبُ وَ الْفِضَّةُ لِلْمُعَامَلَةِ وَ الذَّخِيرَةِ ...» (شیخ صدوق، ۱۴۰۹: ۸۵)؛ (مفضل! درباره این معادن و اشیای قیمتی گوناگونی همچون ... طلا و نقره که از

آنها استخراج می‌گردد، بیندیش! ... اگر مردم به آن چه از این دانش [استخراج معادن] که در پی آنند دست می‌یافتند، بی‌تردید همه جا از آن [مواد معدنی] پر می‌شد و طلا و نقره به اندازه‌ای فراوان می‌گشتند که از چشم مردم می‌افتادند و نزد آنان بی‌ارزش می‌شدند و فایده آنها در خرید و فروش و [دیگر] معاملات از میان می‌رفت ... پس خاک برای ساختن بناست ... و طلا و نقره برای معامله و ذخیره سازی).

در این روایت، ضمن اشاره به دو مورد از کارکردهای پول (وسیله مبادله و ذخیره ارزش)، این نکته نیز بیان شده است که در خصوص طلا و نقره در قالب پول، هرگاه میزان آن فراوان گردد، از ارزش و فایده می‌افتد، برخلاف دیگر کالاها که با افزایش عرضه، هرچند از ارزش آنها کاسته می‌شود، اما از فایده ساقط نمی‌شوند و این نشانگر ارزش مبادله‌ای پول برای مردم است.

اندیشمندان مسلمان سده‌های پیشین همچون ابن مسکویه، غزالی، خواجه نصیرالدین طوسی نیز به کارکردهای پول اشاره کرده یا آن را تحلیل نموده‌اند (ایروانی، ۱۳۹۰: ۲۹).

به یقین وقتی از طلا و نقره برای خرید و فروش استفاده شود به‌عنوان معیار سنجش ارزش‌های اقتصادی سایر کالاها هم خواهد بود؛ بنابراین پول به هر شکل در مبادلات به کار گرفته شود، هدف مبادله‌کنندگان از پول تنها تأمین سه وظیفه پیش‌گفته پول است. اگر اشیای دیگری همانند پول‌های اعتباری این سه وظیفه را در مبادلات تأمین کنند، به نظر می‌رسد با آموزه‌های اسلامی ناسازگاری ندارد؛ این عدم ناسازگاری در حکم امضای شارع از به‌کارگیری پول‌های اعتباری است.

۲-۳-۲- بررسی وجود کارکردهای سه‌گانه پول در کوین‌ها

پس از مشخص شدن دیدگاه شریعت در رابطه با کارکردهای سه‌گانه پول، باید به این مسأله پرداخت که آیا کوین‌ها این سه کارکرد را دارند یا خیر؟

وسيله مبادله بودن: همان طور که در برخی از تعاریف نمایان بود، فراگیری استفاده از یک مال به عنوان واسطه مبادله و عرف عام نقش تعیین کننده‌ای در پول بودن آن دارند. کوین‌ها امروزه مورد توجه برخی کشورها قرار گرفته، به طوری که کشور السالوادور (خارپال، ۲۰۲۱: سایت cnbc)^۱ بیت کوین را به عنوان پول رسمی خود برگزیده است. علاوه بر این، تعداد کیف پول‌ها و پذیرش کوین‌ها به توسط شرکت‌ها و خرده‌فروش‌ها و همچنین ATM های مربوط به آن افزایش یافته است، هرچند به شکل فراگیر در سطح جهان گسترش نیافته است، ولی برای پول بودن آن، اقبال یک کشور یا منطقه خاص به آن کفایت می‌کند و گسترش آن در سطح جهان، قدرتمندی آن را افزایش می‌دهد. در سال ۲۰۲۱، شرکت‌های بزرگ فعال در صنایع مختلف، به ارزشهای دیجیتال و بلاک چین علاقه نشان دادند و در برخی موارد حتی خودشان بر روی آن سرمایه‌گذاری کردند. برای مثال، AMC به تازگی اعلام کرده که پرداخت از طریق بیت کوین را می‌پذیرد. شرکت های فین تک دیگری مانند پی پال^۲ و اسکوتر^۳ نیز با ارائه کردن امکان خرید با ارزشهای دیجیتال در پلتفرم‌هایشان، پا به دنیای کوین‌ها گذاشته‌اند. از سوی دیگر، تسلا پرداخت با دوج کوین را پذیرفته و همچنان در پذیرش پرداخت‌های بیت کوینی مردد است؛ با این که این شرکت قدرتمند میلیاردها ارز دیجیتال در اختیار دارد. کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند که به مرور بیشتر شاهد چنین خریده‌ها و سرمایه‌گذاری‌هایی در آینده ارز دیجیتال خواهیم بود. آمازون اخیراً با به اشتراک گذاشتن یک آگهی شغلی برای موقعیت «مدیر محصول ارز دیجیتال و بلاک چین»، شایعاتی به راه انداخته که به نظر می‌رسد غول خرده‌فروشی دنیا

۱. در نیمه خرداد سال ۱۴۰۰، کشور السالوادور با پذیرش بیت کوین به عنوان پول قانونی تاریخ‌ساز شد. بر اساس این قانون، در السالوادور از این پس می‌توان قیمت فروش محصولات و ارائه خدمات را بر اساس بیت کوین نمایش داد (https://www.cnbc.com/2021/06/09/).

2. PayPal
3. Square

در حال پیشروی در صنعت ارزهای دیجیتال است (اکس کوین، ۱۴۰۱: سایت اکس کوین).^۱

وسیله ذخیره ارزش بودن: ممکن است نوسان‌های کوتاه مدت کوین‌ها، کارکرد ملاک و وسیله ذخیره ارزش بودن آن را تحت شعاع قرار دهد، اما با در نظر گرفتن اقبال مردم دنیا به این ارزها و محدودیت تولید اکثر کوین‌ها و در نتیجه عدم امکان دخالت نهادی در خلق پول جدید، به نظر می‌رسد این موارد موجب کمیابی و در نتیجه ارزشمندی روزافزون آن خواهد شد. علاوه بر این، باید به این نکته اشاره کرد که برخی کارکرد وسیله مبادله بودن پول را قوی‌تر از دو کارکرد دیگر می‌دانند؛ به طور مثال، پول‌های ایران و ونزوئلا در سال‌های اخیر، کارکرد ذخیره ارزش را به مقدار زیادی از دست داده‌اند، اما همچنان به عنوان پول رایج مورد استفاده قرار می‌گیرند (درس خارج تریبی، ۱۳۹۹/۱۰/۱۶؛ ر.ک: باقری؛ جعفری، ۱۳۹۳: ۸۷).

وسیله سنجش بودن: کوین‌هائی همچون بیت کوین که به واحدهای کوچک‌تر تقسیم می‌شود، می‌تواند وجه شمارندگی و ارزش‌گذاری را برآورده نماید. شرکت‌ها و کشورهایی که کوین‌ها را مبنای معامله قرار می‌دهند، به‌ناچار باید وجه ارزش‌گذاری بر پایه آن را نیز پذیرند (اکس کوین، ۱۴۰۱: سایت اکس کوین).

بنابراین اثبات شد کوین‌ها از کارکردهای سه‌گانه برخوردارند و وجود هر یک از این کارکردها در چیزی می‌تواند رغبت عموم را به خود جلب کرده و خود را به‌عنوان پول معرفی نماید. کوین‌ها، از نظر سخت‌افزار و بستر ارائه، امن‌تر، نقل و انتقال آن برای عموم مردم جهان آسان‌تر و کم‌هزینه‌تر است. این ویژگی جذاب کوین‌ها، تمایل مردم به استفاده از آن‌ها را به‌عنوان پول افزایش خواهد داد.

البته برخی معتقدند پول علاوه بر این سه کارکرد باید «پشتوانه» نیز داشته باشد. یکی از معاصران، ضمن ارائه تعاریف مختلف از پشتوانه معتقد است پشتوانه هر آن چیزی

است که تضمین کننده ثبات ارزش اقتصادی و قدرت خرید پول باشد (یوسفی، ۱۳۷۷: ۱۳۸) و در ادامه نیز آن را چیزی جز تناسب خاص میان حجم تولیدات قابل مبادله و حجم پول نمی داند (همان).

بر این اساس، با افزایش حجم پول، قدرت اقتصادی آن کاهش می یابد. ساختار کوین ها به نوعی طراحی شده است که محدودیت تولید کوین ها موجب کاهش حجم آنها در جهان و در نتیجه، جلوگیری از کاهش ارزش آن می شود؛ به همین جهت می توان ساختار پیچیده آن را همراه با شبکه قوی بلاک چین - که از آن پشتیبانی می کند - به عنوان پشتوانه در نظر گرفت و دولت ها نیز دیگر نمی توانند بر اساس منافع خود و چاپ بی رویه پول، این تناسب را دست کاری و ارزش پول را دچار تغییر نمایند.

جدول شماره ۲ / کوین ها در یک نگاه

ویژگی ها	مزایا	مالیت	منع شرعی	پشتوانه	کارکردهای پولی
✓ ناشناس ماندن ✓ کاربر ✓ غیر متمرکز ✓ تغییرناپذیری ✓ حاصل رأی ✓ اکثریت	✓ امنیت ✓ بالاتری ✓ صرفه جویی ✓ در هزینه ✓ سرعت ✓ پردازش بیشتر ✓ شفافیت بیشتر	دارد	ندارد	دارد	در حال تقویت

نتیجه گیری

از مجموع مطالب مطرح شده می توان به نتایج ذیل اشاره کرد:

۱- کوین ها «مالیت» دارند؛ چه، مردم به آن رغبت نشان داده به طوری که امروزه می توان شاهد استقبال روزافزون دولت ها و مردم نسبت به آن بود و از آنجا که مالیت

امری عرفی - انتزاعی است، از خرید و فروش ارزهای یادشده می‌توان مالیت آنها را انتزاع نمود. از دیگر سو، ادله‌ای که مبنی بر وجود نهی شارع از معاملات این ارزها - چه در جانب حکم اولیه و چه در جانب حکم ثانویه - بیان شده است، ناتمام است:

(الف) اشکال اکل مال به باطل بودن معاملات رمزارزها در جانب حکم اولیه وارد نیست؛ زیرا برای اثبات چنین چیزی باید در ابتدا غیر مشروع بودن معاملات کوین‌ها محرز شود، سپس آن را از باب قاعده «حرمت اکل مال به باطل» و با تمسک به آیه شریفه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ» حرام دانست و پرواضح است که یک قاعده، نمی‌تواند برای خود موضوع‌سازی کند؛ این در حالی است که حرام بودن این معاملات اول کلام است.

(ب) اشکال غرری بودن معاملات رمزارزها در جانب حکم اولیه وارد نیست؛ زیرا غرر - برخلاف نظر مشهور فقها - به معنای ریسک و در معرض خطر نابودی قرار دادن مال است، این در حالی است که تمامی مواردی که ادعا شده است موجب غرری شدن معاملات رمزارزها می‌شود (مانند نوسانات بدون محدودیت، هک شدن و از دست دادن دارایی، نبود امکان لغو سفارش خرید یا فروش، خطر بسته شدن حساب کاربری ایرانیان، فراموشی رمز عبور و خرید در قیمت‌های نامعقول)، همگی از طریق یادگیری دانش معامله در این بازار همچون دیگر بازارهای مشابه قابل پیش‌بینی و کنترل هستند.

(ج) اشکال ضرری بودن معاملات رمزارزها در جانب حکم ثانویه وارد نیست؛ زیرا اولاً، قاعده «لاضرر» شخصی است؛ ثانیاً احتمال‌های ضرری که در حوزه خرید و فروش رمزارز وجود دارد، با مجهز شدن به دانش آن قابل کنترل است. به علاوه، نه تنها این معاملات را نمی‌توان ضرری دانست، بلکه حتی می‌توان منافع زیادی را از این طریق نصیب فرد و جامعه کرد.

۲- از آنجا که پشتوانه به معنای هر آن چیزی است که ارزش پول را حفظ نماید که همان تناسب صحیح اقتصادی بین میزان حجم پول و حجم کالا و خدمات قابل مبادله

است پس لزومی ندارد پول ها، پشتوانه ذاتی یا اعتباری از نوع ساختارهای حکومتی داشته باشند بلکه به هر طریقی که این مهم انجام گیرد، کفایت می کند. محدودیت تولید کوین ها، موجب حفظ ارزش آنها در طول زمان شده که در کنار دیگر ویژگی ها مانند متن باز بودن، شکل گیری در پلتفرم بلاک چین، عدم امکان تغییر شبکه به نفع خود بدون اجماع سایر کاربران و ... می تواند به عنوان پشتوانه عمل نماید.

۳- «واسطه مبادله بودن»، «ذخیره ارزش بودن» و «واحد سنجش بودن» از مهم ترین کارکردهای پول از دیدگاه صاحب نظران علم اقتصاد است که می توان مؤیداتی برای آن در شریعت نیز یافت. در حال حاضر، استفاده از کوین ها به عنوان وسیله مبادله رشد چشمگیری داشته و مشخصات منحصر به فرد این نوع از ارزها، به طرز قابل توجهی موجب اعتمادسازی عمومی شده است. اقدام کشور السالوادور در خصوص انتخاب کوین ها به عنوان پول رسمی خود در سپتامبر سال 2021، نشان دهنده تقویت روزافزون کارکردهای پولی در آنهاست.

ساختار بلاک چین و مشخصاً کوین ها با اقبال روزافزون در جهان مواجه شده و دادوستد از این طریق در حال گسترش است و کشورها برای عقب نماندن از این قافله درصدد ایجاد رمزارز ملی برآمده اند؛ با وجود این، متأسفانه کشور ایران و دیگر کشورهای مسلمان فعلاً اقدامی در این خصوص انجام نداده اند؛ از اینرو، ضروری است نهادهای حکومتی، با در نظر گرفتن فوریت بررسی این مسأله، ساختارهای لازم را فراهم نمایند.

منابع

- آذر سرلک، أحمد (۱۳۸۱ش)، پول، ارز بانکداریه، همدان: نور علم.
- ابن اثیر جزری، مبارک بن محمد (۱۳۶۷)، *النهاییه فی غریب الحدیث و الأثر*، ج ۳، چ ۴، قم: اسماعیلیان.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، *لسان العرب*، ج ۷، چ ۳، بیروت: دار الفکر.

- انصاری (شیخ)، مرتضی بن محمد امین (۱۴۱۵ق)، **کتاب المکاسب**، ج ۶، چ ۵، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.
- باقری، احمد؛ جعفری، جمیلہ (۱۳۹۳)، مبانی فقہی و حقوقی مشروعیت ضمان دولت در پرداخت خسارت ناشی از کاهش ارزش پول، فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۱۰، ۸۷-۱۱۶.
- پی. شوستر والسر، سیبلا (۱۳۹۶)، **ایران صفوی از دید گاه سفرنامه های اروپائیان**، ترجمه: دکتر غلامرضا، بی جا، بی نا.
- تفقدی اسراری، حسین (۱۳۹۲)، **تاریخچه پول و روند تکامل آن**، فصلنامه تاریخ پژوهی (مجله انجمن علمی گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد)، ۵۴، ۴۹-۳۶.
- توانائیان فرد، حسن (۱۳۵۷)، **پول نظریات پیشرفته**، ج ۱، تهران: مروارید.
- جعفر الهادی (۱۴۰۳ق)، **الشؤون الاقتصادية في نصوص الكتاب و السنه**، ج ۱، اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین (ع).
- حاجی ملامیرزایی، حامد و همکاران (۱۳۹۹)، **بلاکچین**، ج ۱، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- خمینی (امام)، سید روح الله (۱۳۸۵)، **الرسائل مع تذييلات لمجتبي الطهراني**، ج ۱، قم: اسماعیلیان.
- خمینی (امام)، سید روح الله (۱۳۸۵)، **الرسائل**، تحقیق: مجتبی طهرانی، ج ۲، چ ۴، قم: اسماعیلیان.
- خمینی (امام)، سید روح الله (۱۴۱۰ق)، **الرسائل**، ج ۲، چ ۳، قم: اسماعیلیان.
- خمینی (امام)، سید روح الله (۱۴۱۵ق)، **المکاسب المحرمه**، ج ۱، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- خمینی (امام)، سید روح الله (۱۴۲۱ق)، **کتاب البیع**، ج ۳، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- خوانساری، موسی (۱۳۷۳ق)، **رساله فی قاعده نفی الضرر**، ج ۱، چ ۳، تهران: المکتبه المحمدیه.
- خوئی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۷ق)، **مصباح الفقاهه**، تقریر: محمدعلی توحیدی تبریزی، ج ۲، چ ۴، قم: انصاریان.
- خوئی، سید ابوالقاسم (بی تا)، **المستند فی شرح العروه الوثقی**، تقریر: مرتضی بروجردی، بی جا: بی نا.

- ریووار، ژان (۱۳۶۹)، **تاریخ بانک و بانکداری**، ج ۱، ترجمه: شیرین هشترودی، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- زمانی فراهانی، مجتبی (۱۳۸۹)، **پول، ارز و بانکداری**، ج ۱، چ ۳، تهران: ترمه.
- زندی حقیقی، منوچهر (۱۳۶۹)، **پول و بانک**، ج ۱، چ ۲، تهران: بی‌نا.
- سبحانی، خوشخوی (۱۴۰۰)، **بررسی انتقادی مباحث نظری مرتبط با چیستی پول و ارائه تعریف بدیل**، فصلنامه راهبرد اقتصادی، ۳، ۳۸-۶۰.
- سیوری حلی (فاضل مقداد)، مقداد بن عبدالله (۱۴۲۵ق)، **کنز العرفان فی فقه القرآن**، ج ۳، قم: مرتضوی.
- شهبازی فراهانی، داریوش (۱۳۸۰ش)، **تاریخ سکه در دوران قاجاریه**، ج ۱، تهران: پورکه.
- صدر، سید محمد باقر (۱۴۱۷ق)، **اقتصادنا**، ج ۴، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- صدر، سید محمدباقر (۱۳۸۲ق)، **الاسلام یقود الحیاه**، ج ۱، بیروت: دار التعارف.
- ضیایی، منوچهر (۱۳۷۲)، **مجموعه مصوبات دولت در زمینه مسائل پولی و بانکی از سال ۱۲۹۱ تا سال ۱۳۵۷**، ج ۱، چ ۲، بی‌جا: مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- طالبی، محمد؛ نواب پور، علیرضا؛ یوسفی، احمدعلی (۱۳۹۷)، **تحلیل فقهی کارکردهای پول‌های رمزنگاری شده (مورد مطالعه بیت کوین)**؛ فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، ۷۲، ۸۰-۹۵.
- طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵)، **مجمع البحرین**، ج ۲، چ ۴، تهران: مرتضوی.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق)، **کتاب العین**، ج ۲، چ ۲، قم: هجرت.
- فیومی، أحمد (۱۴۱۴ق)، **المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر**، ج ۳ و ۴، چ ۲، قم: مؤسسه دار الهجرة.
- قدیری اصلی، باقر (۱۳۶۶)، **کلیات علم اقتصاد**، ج ۱، چ ۲، تهران: مرکز نشر سپهر.
- قرشی بنایی، علی اکبر (۱۴۱۲ق)، **قاموس قرآن**، ج ۳ و ۶، چ ۲، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- کمیجانی، اکبر؛ عربی، هادی؛ توسلی، محمد اسماعیل (۱۳۹۱)، **بررسی و نقد نظریه های اندیشه وران اقتصادی غرب درباره ماهیت پول**، مجله پژوهش های اقتصادی ایران، ۵۱، ۳۷-۵۰.
- مدنی، علی اکبر (۱۳۴۵)، **پول برای همه**، ج ۱، تهران: بی‌نا.

- مصطفوی، حسن (۱۳۶۸)، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، ج ۴، ج ۳، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۲ق)، *بحوث فقهیه هامه*، ج ۲، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب.
- ملکزاده بیانی (۱۳۷۰)، *تاریخ سکه*، ج ۱، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- موسوی بجنوردی، سید حسن (۱۴۱۹ق)، *القواعد الفقهیه*، ج ۳، قم: الهادی.
- نائینی، میرزا محمد حسین غروی (۱۴۱۳ق)، *المکاسب و البیع*، ج ۲، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- نظری، محسن (۱۳۸۵)، *اقتصاد کلان*، ج ۱، تهران: نگاه دانش.
- نوری، مهدی (۱۳۹۷)، *تحلیل ماهیت پولی رمزارزها در اقتصاد*؛ با تأکید بر مقایسه نوسانات رمزارزهای منتخب با نوسانات یورو- *دلار و طلا*، فصلنامه اقتصاد دانشگاه دفاع و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی- گروه منابع و اقتصاد دفاع، ۱۰، ۹۰-۱۲۰.
- یوسفی، احمدعلی (۱۳۷۷)، *ماهیت پول و راهبردهای فقهی اقتصادی آن*، ج ۱، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

References

- Ibn Athir Jazri, Mobarak bin Muhammad (1988), *Al-Nahaye fi Gharib Al-Hadith va Al-Athar*, Vol.3, Ed.4, Qom: Islamian Press Institute.
- Ibn Manzoor, Muhammad bin Makaram (1993), *Arabic Language*, Vol.7, Ed.7, Beirut: Dar al-Fakr le-Taaa'tt vvaad-Nashr va Tawzi.
- Azar Sarlak, Ahmad (1961), *MMyyy Bkkkigg Crr reyyy*, Vol.1, Hamedan: Noor-e Elm.
- Bojnordi, Sayyid Hasan (1998), "rrr ipprrnnnee Rll ss", Vol.3, Ed.1, Qom: Al-Hadi Publications.
- P. Schuster Walser, Sibylla (1976) *aaa fvvi Ir frmmt nnnrt of Viww ff t uurppaa Trvvll ggsss*. Translation: Phd. Gholam-Reza, (Place Unknown), (date Unkown).
- Tafaghodi Asrari, Hossein (2013), "T Hittory ff eeee y Its Evolution, The Quarterly Journal of Historical Reeear"" Journal of the History Department of Ferdowsi University of Mashhad, Issue 54, pp 34-49.
- Tvvaai' rrr d Hss (2))))) "Money, Advanced Theories Vol,, Ed.1, Tehran: Morvarid Publications.
- Tohidi Tabrizi, Mohammad Ali (1996), *Mesbah al-Faqaha, Recitations by Sayyid-Abolqasem Mousavi Khoui*, Vol.2, Ed.4, Qom: Ansarian Institute.

- Jafar Al-Hadi (1992), al-... l-Eqtesadia fi nesus al-ketab va al-sunnah, Vol.1, Ed.1, Esfahan: Maktab Al-Imam Amir-al-... miii publications.
- Haji Molla Mirza, Hamed and Associates (2020), Blockchain, Vol.1, Ed.1, Tehran: Pulications of Grand University of National Defense and Strategic Research.
- Khomeini, Seyyed Ruhollah (2006), al-Rss''ll m'' zzz ii lat le-Mojtaba al-Tehrani, Vol.1, Ed.1, Qom: Esmailian Press Institute.
- Khomeini, Seyyed Ruhollah (1989), al-Rss''el, Vol.2, Ed.3, Qom: Esmailian Press Institute.
- Khomeini, Seyyed Ruhollah (2006), al-Rss''el, Vol.2, Ed.4, Qom: Esmailian Press Institute.
- Khomeini, Seyyed Ruhollah (2000), ketab al-B''I, Vol.3, Ed.1, Tehran: ImamKkmmii ii ' rr itigbbbbbbsii ggllttt itut..
- Khomeini, Seyyed Ruhollah (1993), al-Makaseb al-Moharamah, Vol.1, QQQQQQImamKkmmii ii 'sWWtigguuuuuuuhhiggllttt ittt ..
- Khansari, Musa (1953), Reaala fi Q''e Nffi al-Zrrrr 'for kssss rri', Vol.1, Ed.3, Tehran: al-Maktaba al-Muhammadiyah.
- Khuei, Seyyed Abulqasem, Moqarar Borujerdi, Morteza (date unknown), al-Mostanad fi Sharh al-'rr ll-vothqa, (Place Unknown), (Time Unknown).
- Dezfuli, Morteza bin Muhammad Amin Ansari (1993), Ketab al-aa kss 'frr saaikh al-ansari, al-iiii t''', Vol.6, Ed.5, Qom: Global Congress of Honoring Sheikh Azam Ansari.
- Rivrr Jaa (999)) "History of Bank and Banking aaasslatinn: hhiri Hashtrudi, Vol.1, Ed.1, Tehran: Islamic Revolution Publication and Education Organization.
- Zamiii rrr hiii oo jtbba (0000) "Money, Currency and Banking,, Vol.1, Ed.3, Tehran: Termeh Publications.
- Ziiii Hii ii aa uuueehr ()))))) "Money and Bank VII 2222 Tehran, (Publication Unknown)
- nnnnnn Ksss kiiii (1111) "A Critical Review of Theoretical Debates Related to the Nature of Money and Providing an Alternative Definition,, Issue 3, pp 38-60.
- zzzzzzz zFrranni Darius (000) "The History of Coin in the Qajar Era Vol..... ... Thhrnn: kkkklillll laati....
- Sadr, Seyyed Mohammad Baqir (1996), Iqtisaduna, Vol.4, Ed.4, Qom: Islamic Propagation Office.
- Sadr, Seyyed Mohammad Baqir (1962), Islam Yagud al-Hayyah, Vol.1, Ed.1, Beirut: Definitions House for Publications.

- Ziyeei aa uuueer (99))) “A Collection of Government Approvals in the Field of Monetary and Banking issues from the year 1291 to 1357”, Vol.1, Ed.2, (Place Unknown), Monetary and Banking Research Institute of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran.
- Talebi, Mohammad; Nawabpour, Aliraza; Yousefi, Ahmad Ali (2018), “A Jurisprudential Analysis of the Function of Cryptocurrencies (The Economics, Issue 72, pp. 80-95.
- Tarihi, Fakhr al-Din bin Mohammad (1996), aa jm” Il -Bahrain, Vol.2, Ed.4, Tehran: Mortazavi Publications.
- Fazel Miqdad, Ibn Abdullah (2004), Kanz al-Irfan fi Fiqh al-Qrr ’nn, Vol.3, Ed.1, Qom: Mortazavi Publications.
- Farahidi, Khalil (1988), Kitab al-Ain, Vol.2, Ed.2, Qom: Hejrat Publications.
- Fayumi, Ahmed (1993), Al-Masbah al-Munir fi Gharib al-Sharh al-Kabir, Vol.3&4, Ed.2, Qom: Dar al-Hejrah Institute.
- Qadiri Asli, Baqir (1987), General Economics, Vol.1, Ed.2, Tehran: Sepehr Publishing Center.
- Qurashi Banaei, Ali Akbar (1991), Qamus- Qrr ’nn, Vol.3&6, Ed.2, Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiah.
- Kimijani, Akbar; Arabi, Hadi; Tavasoli, Mohammad Ismail (2012), “Reviewing and Criticizing the Theories of Western Economic Thinkers on the Nature of Money Iriii mmmmmmmRssaarc Juraal Iss pp.37-50.
- Madani, Ali Akbar (6666) “Money for Everyone Vol err a:: (Publication Unknown)
- sss tffvvi Hssaa (888)), “Investigation of the Words of the Holy Qrr ’nn VII. ::: ii nistryfffCilturaaaddIlll amiaaaaaaaee.
- aa krr mmmrrr zzi (1111) “Hm” Jrr ippreee ntial Discussions Vol,,, Ed.1, Qom: Publications of the School of Imam Ali Bin Abi Talib.
- aa likzee Bieei (1111) “The History of Coin VII hhrnn: Publications of Tehran University.
- Naini, Mirza Mohammad Hossein Gharavi (1992), Al-Makaseb va al-iii ’, Vol.2, Ed.1, Qom: Islamic Publishing Office Affiliated with the Tecceers’Cnmmiii tyffftthmmmmmm yfffQnm
- Nazari, Mohsen (2006), Eqtesad-e Kalan, Vol.1, Ed.1, Tehran: Negah-e Danesh Publications.
- Nrr i aa ddi (00))) “Analysis of the Monetary Nature of Cryptocurrencies in the Economy; Emphasizing on the Comparison of the Volatility of Euro, Dollar and Gold; Economics Quarterly of Defense

University and National Defense Research – Department of Defense Economics and Resources” IIIs0000000000000020.

- 0 ffff i Amm Ali (99)) “The Nature of Money and Its Jurisprudential Economic Strategies VII ... Thhrnn: Rsserrhh Institute of Islamic Culture and Thought.

